

за издателство „Ив. Г. Игнатов“. Тук е мястото да споменем с добра дума книжаря Филип Чипев, син на издателя Чипев, тази колоритна личност, тихият спътник на творческата интелигенция, който, без сам да е обзет от творчески дух, покровителствува творците. Една тиха и скромна, забравена фигура, която анкетите възкресяват.

В анкетите оживява и образът на старата София. Диша чрез своите театри, читалища, кафенета и аперитиви, често и дом, и редакция, и просто място за срещи и разговори на писатели, художници, музиканти. Творчески клубове, в които се водят спорове, раждат се списания и вестници, формират се идейно-естетически кръгове. София с аперитив „Копривница“, този първи „якобински клуб“, свърталище на революционери и поети. Тук баба Брайковица като Странджата ще съумее да нахрани прегладнелите поети. Малко по-късно — кафене „Средец“, където през 30-те години се събират прогресивните и писателите комунисти, където можем да видим дори високата фигура на Вапцаров. „По-тежката“ сладкарница „Цар-Освободител“ — според Ламар „този фудулски клуб“, но където можем да се срещнем и със самотника Йовков, и с веселящите Елин Пелин и Балабанов, които са винаги център на големи компании.

Не е възможно да се изчерпят всички теми, да се хванат всички нишки, които водят началото си от страниците на анкетите. Те ни сродяват и с времето, и с творците от по-младото поколение, както и с периода след 9 септември 1944 г., където можем да търсим факти за не по-малко интересни творчески съдби и взаимоотношения. Защото анкетите са именно това — неакадемична, но достоверна история на българската интелигенция.

ЗА ЛИТЕРАТУРНИЯ ПРОТОТИП

Катя Бъклова

Въпросът има широк диапазон — от популярния читателски интерес за реалните връзки на писателя с действителността, през отношението документалност—художествена фикция, до същностни страни в творческия процес и психологията на литературното творчество.

Автобиографичното начало в произведенията на редица писатели е тясно свързано с въпроса за прототиповете им. Във всички анкети присъства темата за семейната среда, за детството и първите преживявания и впечатления. Безспорно е, че в детството, сред близките, в родния дом се формират основите на човешката личност, а в случая тук са и корените на творческата личност. Но от тази общовалидна констатация започват и индивидуалните разлики, що се отнася до ролята на детството като сюжетно- и образно-продуктивен момент. Практиката показва, че хората, заобикалящи бъдещия творец в ранната му възраст, често по-късно присъствуват в творбите му вече като литературни образи, т. е. стават прототипове. Автобиографичното начало при някои писатели остава продуктивно и действено през цялото им творческо развитие, при други първите впечатления и спомени като че ли отзвучават заедно с най-ранните творби. Но дали не се появяват по различен, по-опосредствуван начин и в зрялото им творчество?

Разказвайки с охота за своето детство, например Ил. Волен категорично заявява: „Малко работи (спомени, впечатления) имам, неописани в разказ. . . . Аз не мога да измислям.“ Аналогичен е случаят с Кр. Григоров, който също съзнателно през целия си живот използва творчески запаса от детски впечатления: „Аз пиша преди всичко за онова, което лично съм преживял и изстрадал.“

За писатели от типа на Ил. Волен и Кр. Григоров детството се оказва доминиращ фактор — като тема, сюжет, образи в творчеството им. При тях на пръв поглед като че ли нещата с прототиповете са ясни и безпроблемни — творецът е тясно свързан с живота, пресъздава го почти автентично, прототиповете се познават без усилие. Но дали това е всичко? Анкетите опитват да навлязат по-дълбоко в проблема. И по този начин създават предпоставки за нов изследователски поглед върху тези автори. Защото в анкетите те всъщност още веднъж разказват детството си, пресъздават случки, спомени, впечатления. Този път със стремеж към

максимална достоверност. Едно съпоставяне — идейно, стилно-езиково, даже интонационно, между художествения разказ и разказа в анкетата, между предаденото сега като автобиография (върху което впрочем отново допълнително ще влияят натрупаните години, набраният опит и т. н.) и изобразеното в литературни творби ще даде богат материал за наблюдения и обобщения върху творческия процес при този тип писатели; върху степента, насоките, силата на тяхното въображение. Особено интересно в случая е да се отчете самосъзнанието на автора, чувството му за самопреценка — доколко той съзнава и как оценява ролята на творческото въображение. Присъствието на самия автор — селско дете — като литературен герой, от своя страна поставя извънредно съществени въпроси, свързани с психологията на литературното творчество. Ясно е, че този герой и *е*, и *не е* авторът. Прототипът не се покрива с героя и това е осъзнато от твореца. „Пиша за възрастни с герой дете — казва Ил. Волен, — но погледът ми е на възрастен човек.“ И Кр. Григоров разказва за това как вижда „отстрани“ своя обект, т. е. себе си.

Анкетите недвусмислено сочат колко елементарно е да се приеме една автобиографична творба като буквално копие на действителността. Те предлагат материал за изследване на автобиографичното като художествена условност, на отношението художествено обобщение — автентичност и т. н.

Анкетата с Д. Жотев, съпоставена с неговите „Преживени разкази“, също разкрива особености на творческия подход, психология и въображение. От друга страна, „провокиран“ да разказва своето детство, писателят рисува изключително живи, колоритни, емоционално наситени и философско извисени портретни характеристики на близки и селяни, на които по собственото му признание е дължник със слово. Имаме основание да твърдим, че тази анкета „отключи“ нови творчески пориви, тъй като Д. Жотев твори в момента на анкетирането и тези места в анкетата се превръщат в начало, в подтик за бъдеща творба, може би в неин вариант. Ето случай, когато анкетирането става своеобразен импулс за писателя.

По богатство на „персонажи“ и съдби анкетата с Г. Караславов съответствува на огромното социално платно на неговия роман-епопей „Обикновени хора“. Нейните „герои“ са съживени от феноменалната памет на писателя, съчетана с непреходен интерес към човека, и то повече като социална характеристика, произход, конкретна биография и политически позиции, а по-малко като психология и индивидуален колорит. В този смисъл отразеният тук жизнен, обществено-политически и идеен път на Караславов може да се приеме като своеобразно допълнение на самата художествена творба.

От признанията на Е. Станев относно неговите прототипове става ясно, че при този творец проблемът има специфични особености. Прототипът сложно съчетава спомен за един човек с по-късно, понякога с десетки години преживяване, моментно настроение, случайно впечатление, чута песен, видян пейзаж. Спомените често са неосъзнати от самия творец, превърнали са се в част от духовната му същност и той трудно ги приема като идеши „отвън“. Обикновено най-ясен за него е физическият прототип на героя му. Е. Станев е убеден, че за да се направят един герой в литературата, не стига един човек. Чрез всеки своя герой той „разгрява себе си“, защото не би могъл да улови нищо у другите, което не носи у себе си, което не е негова духовна проекция — мисли, чувства, тревоги, противоречия. Тук имаме случай на сложно „манипулиране“ с прототипа. Натрупани конкретни впечатления се проявяват по-късно като плод на авторско въображение, тъй като са преосмислени, асимилирани от творческото му съзнание.

А. Гуляшки съзнателно се отдалечава от реални прототипове: „Не обичам да имам вземане-даване с прототипове.“ Той персонафицира идеи и явления в образи, при него обобщителният момент, заострянето, акцентът, даже стилизацията са особено силни. По собствени му признания още от първите си творби „съчинява, измисля, конструира“. Жизнени впечатления, непосредствен опит, спомени, биография много опосредствувано присъствуват в творчеството му. Гуляшки търси сложен герой, съчетал черти на цяла редица съвременници; такъв герой му е нужен, за да възлети в него съответни проблеми. Той гради образа върху идеята, за него е важно този образ да съдържа „социална перспектива и въображение“, да обобщава реални тенденции, явления, проблеми. Естествено е, че тук конкретни прототипове няма да подпомогнат много творческия процес.

Темата „прототип“ би намерила богат материал в Чудомировото творчество. Но за съжаление приживе на писателя анкета с него не се направи. И сега авторката всъщност разпитва негови близки, познати, съселани. През техния поглед се разкриват детството и зрелостта му. И тъй като това става от различни лица, които понякога разказват едни и същи случки, то ни се предлага по-различен, но не по-малко ценен и резултатен аспект към интересувания ни проблем.

В анкетата е създадена (по-точно пресъздадена) колоритна атмосфера, една среда, където съвместно живеят писателят и героите му. От друга страна, се наметва гледната точка на трети човек по отношение на автора и на взаимоотношенията автор—прототип в битов план. Творецът, героят му и разказвачът за тях са обединени върху територията на Чудомировото творчество: „Тази случка аз му я разказах, а после той я разкри. . . Това беше цялата история. Останалото Чудомир го измисли. . . Горедолу него описа. . .“ и т. н. Подобни моменти представляват ценен подстъп към творческия метод на писателя, към разкриване степената, силата, посоките на творческото въображение при всички тези „измислици“ и „разкрасявания“, за които говорят близките му. Чудомировият свят в анкетата е всъщност светът, пресъздаден в книгите му, и тук съпоставката между тях е изключително интересна не само от литературоведска, но и от социологична и народопсихологична гледна точка.

Дори от тези бегли наблюдения става ясно, че анкетите откриват поле за изследване на типове писатели според отношението им към прототипа и дават богат материал за литературнотеоретически, литературно-исторически и литературно-психологически изследвания.

ОБУЧЕНИЕТО ПО ЛИТЕРАТУРА

Васил Пернишки

Добрият педагогически опит недвусмислено показва, че не може да се преподава например Ив. Вазов, П. Кр. Яворов или Й. Йовков, без да се имат пред вид литературните анкети на проф. Ив. Шишманов, М. Арнаудов и Сп. Казанджиев. В наше време литературната наука разшири своя изследователски хоризонт, като предостави на учителя по литература интересни анкети, които обхващат творчеството на повече писатели от най-различни поколения. Съвременният учител получи възможност за още по-богато осмисляне на документалния материал, който съдържат анкетите. И заедно с това — идеи за методическо разработване на голямото национално културно наследство.

Досегашната практика в училище показва едностранчиво използване на фактите и данните от литературните анкети — главно като източник на биографичен материал. Недостатъчно се оценява положението, че допирът с човека и писателя е ново „въвеждане“ в творчеството му. По същество литературните анкети са „предизвикан монолог“, както сполучливо се изразява А. Гуляшки, поглед „отвътре“, който обогатява представите за личността на твореца. Включването на литературните анкети в препоръчителните списъци за четене от учениците осигурява непосредствен досег на младежа с твореца, с неговите духовни импулси, интелектуални възможности, морално-волеви качества. Читателят изпитва удоволствието, че се е срещнал с умен и увлекателен събеседник.

Бележката на Катя Янева, авторка на анкетата за Ал. Геров, има принципен характер за учителя, когато пристъпва към подбиране на необходимия материал за урока по литература: „Още един факт налага сериозност — ранните творби на Ал. Геров, В. Петров, Б. Райнов, Ал. Вутимски са достижения, художествени проявления със стойност за всеки автор поотделно, за поколението като цяло и за съвременната ни литература. Това значи, че биографията на поколението от 30-те години е притегателна не само като събиране на факти за добри намерения и амбиции, но като история на творчески успехи. Разказът на всеки от поколенията може да конкретизира картината на една напрегната и търсеща младост, да внесе детайлите, дъха на живот.“